

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΜΥΝΑ ΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗΣ
ΦΑΣΙΣΤΙΚΗΣ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑΣ
ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΕΔΕΣΣΑΣ, 1941-1943

Όταν τις πρώτες πρωινές ώρες της 28ης Οκτωβρίου 1940 ο Έλληνας δικτάτορας απαντούσε "Όχι" στο ιταλικό τελεσίγραφο, με το οποίο η Ιταλία απαιτούσε, στην ουσία, άδεια καταλήψεως στρατηγικών σημείων του ελληνικού εδάφους και διελεύσεως των στρατευμάτων της από αυτό¹, δεν ήξερε, ίσως, άσχετα από τους λόγους που τον οδήγησαν σ' αυτό, ότι η στιγμή του "Όχι" θα αποτελούσε τη μοναδική ηρωική στιγμή της ζωής του. Έλεγε "Όχι" στο φασισμό, ενώ ο ίδιος και το καθεστώς που είχε εγκαθιδρύσει στη χώρα από το 1936, με τη βοήθεια του βασιλιά Γεωργίου του Β', ήταν καθ' ολοκληρία φασιστικό². Με τη μη αποδοχή του ιταλικού τελεσίγραφου αρνείτο να συμπαραταχθεί με τις Δυνάμεις του Άξονα (Γερμανία-Ιταλία)³. Ταυτόχρονα έδειχνε τη συνοδοιπορία της χώρας με τις αντίπαλες προς τον Άξονα Δυνάμεις (Αγγλία-Γαλλία), μια συνοδοιπορία, η οποία, ιδιαίτερα με την Αγγλία, προϋπήρχε από την εποχή της εγκαθιδρύσεως της δικτατορίας, τον Αύγουστο του 1936, και η οποία δεν στηριζόταν σε συμμαχίες⁴.

Ο Μεταξάς είχε ακολουθήσει ουδέτερη πολιτική απέναντι στον πόλεμο, που είχε ξεσπάσει ένα χρόνο σχεδόν νωρίτερα, το Σεπτέμβριο του 1939, και είχε προσπαθήσει, παρά τον ομοϊδεατισμό του και τον θαυμασμό του προς τον Χίτλερ και τον Μουσσολίνι, να συμπλεύσει με την Αγγλία κινούμενος από στρα-

1. "Όθεν, η ιταλική Κυβέρνησις κατέληξεν εις την απόφασιν να ζητήσει από την ελληνικήν Κυβέρνησιν-ως εγγύησιν δια την ουδετερότητα της Ελλάδος και ως εγγύησιν δια την ασφάλειαν της Ιταλίας-το δικαίωμα να καταλάβη δια των ενόπλων αυτής δυνάμεων, δια την διάρκειαν της σημερινής προς την Αγγλίαν ρήξεως, ωρισμένα στρατηγικά σημεία του ελληνικού εδάφους. Η ιταλική Κυβέρνησις ζητεί από την ελληνικήν Κυβέρνησιν όπως μη εναντιωθεί εις την κατάληψιν ταύτην και όπως μη παρεμποδίση την ελευθέραν διέλευσιν των στρατευμάτων των προοριζομένων να την πραγματοποιήσωσιν." Βλ. Τελεσίγραφική Διακοίνωση της ιταλικής Κυβερνήσεως προς την ελληνικήν Κυβέρνησιν, Αθήνα, 28 Οκτωβρίου 1940, 3η πρωινή, 1940-41, Ελληνικά Διπλωματικά Έγγραφα, Προπαρασκευή-Επιμέλεια Κ. Σβολόπουλου, Αθήναι 1980, σ. 1-3.

2. Γ. Ιατρίδη, "Εισαγωγή", Η Ελλάδα στη Δεκαετία 1940-1950, Ένα Έθνος σε κρίση, Αθήνα 1984, σ. 41-53, στη σ. 41.

3. "Η είσοδος της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό των αντιφασιστικών δυνάμεων φαίνεται, σε μια πρώτη ματιά, σαν ένα είδος αντίφασης: ένα φιλοφασιστικό καθεστώς βρίσκεται αντιμέτωπο με τις φασιστικές δυνάμεις, με τις οποίες συνδέεται ιδεολογικά και, σε μεγάλο βαθμό, οικονομικά", επισημαίνει ο Ν. Σβορώνος. Βλ. Ν. Σβορώνος, "Τα κύρια προβλήματα της περιόδου 1940-1950 στην ελληνική ιστορία", Η Ελλάδα στη Δεκαετία... ό.π., σ. 21-38, 31.

4. Ι. Κολιόπουλου, Παλινόρθωση-Δικτατορία-Πόλεμος 1935-1941, Ο Βρετανικός παράγοντας στην Ελλάδα, Αθήνα 1985, σ. 84-154, 200.

τιωτικά και οικονομικά συμφέροντα, μη μπορώντας ταυτόχρονα να αγνοήσει τους οικογενειακούς και πολιτικούς δεσμούς του Γεωργίου με τη χώρα αυτή⁵. Οι βλέψεις όμως της Ιταλίας προς την Ανατολική Μεσόγειο και τα Βαλκάνια είχαν γίνει εμφανείς από τον πόλεμο της Αιθιοπίας (1935), ίσως και νωρίτερα (1923), και την προσωπική ένωση Ιταλίας-Αλβανίας, η οποία σχηματίστηκε το 1939⁶, όπως και την κατάληψη της τελευταίας από τους Ιταλούς την άνοιξη του ίδιου χρόνου. Μετά την έκρηξη του Πολέμου, η διάθεση της Ιταλίας να διασφαλίσει την κυριαρχία της στην Ανατολική Μεσόγειο και το Αιγαίο, απέναντι στη Βρετανία, εγκαθιστώντας στρατιωτικές και ναυτικές βάσεις, η επιθυμία του Μουσσολίνι για στρατιωτικές επιτυχίες, τις οποίες θα μπορούσε να αντιπαραβάλει στις αντίστοιχες επιτυχίες του Γερμανού δικτάτορα, ήταν ορισμένοι από τους λόγους που τον οδήγησαν στην επίθεση εναντίον της Ελλάδας⁷ και έθεσαν αναγκαστικά τέρμα στην ουδέτερη πολιτική του Μεταξά.

Το ιταλικό τελεσίγραφο, το "Όχι" του Μεταξά και η επίθεση της Ιταλίας αποτέλεσαν την απαρχή για την εμπλοκή της Ελλάδας στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Έναν πόλεμο, που κατέστησε τη χώρα πεδίο ανταγωνισμού των παντοειδών συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων και των γειτονικών Βαλκανικών κρατών, της Βουλγαρίας και της Γιουγκοσλαβίας (αρχή του Μακεδονικού, όπως εμφανίζεται ως σήμερα)⁸, αναστάτωσε την, ήδη ταραγμένη από πριν, πολιτική, οικονομική, κοινωνική της ζωή, και την οδήγησε στον εμφύλιο σπαραγμό.

Η επίθεση των Ιταλών εναντίον της Ελλάδας, παρά τη σθεναρή αντίσταση των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων στο αλβανικό μέτωπο, άνοιξε διάπλατα τις θύρες για την είσοδο στο ελληνικό έδαφος Βρετανών, Γερμανών, Βουλγάρων. Σε μια εποχή που ο Χίτλερ δεν είχε κατά νου να ανοίξει μέτωπο στα Βαλκάνια, εφόσον σχεδίαζε και προετοίμαζε την εκστρατεία στη Ρωσία. Εντούτοις η ενέργεια του Ιταλού δικτάτορα τον αποπροσανατόλισε και τον εξανάγκασε να στείλει δυνάμεις στη Χερσόνησο του Αίμου.

Και ενώ τα πολυπληθή γερμανικά στρατεύματα προχωρούσαν προς τα Βαλκάνια με σκοπό να καθυποτάξουν, με τη βοήθεια της Βουλγαρίας, η οποία ως πριν από λίγο καιρό είχε παραμείνει ουδέτερη, τη Γιουγκοσλαβία και την Ελλάδα, στο Βερολίνο ο Χίτλερ εξεπόνει, στις 3 Απριλίου 1941, σχέδιο διαμε-

5. Γ. Ιατριδής, ό.π., σ. 41-42.

6. Ν. Σβορώνου, Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας, Αθήνα 1976, σ. 137.

7. Ι. Κολιόπουλου, ό.π., σ. 200. Για περισσότερες πληροφορίες ως προς τους λόγους που ώθησαν τον Μουσσολίνι να διατάξει την επίθεση εναντίον της Ελλάδος βλ. J. Borejza, "Η Ελλάδα και η βαλκανική πολιτική της φασιστικής Ιταλίας", Η Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση, Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας, Αθήνα 1989, σ. 16-32.

8. Ε. Κωφού, Η Βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού ζητήματος στα χρόνια της Κατοχής και στην Αντίσταση, Αθήνα 1989.

λισμού των δύο αυτών Βαλκανικών κρατών. Σύμφωνα με το σχέδιο εκείνο η Γιουγκοσλαβική Μακεδονία θα επιδικαζόταν στη Βουλγαρία, η οποία θα λάμβανε και το ανατολικό τμήμα της ελληνικής Μακεδονίας, ανατολικά του Στρυμόνα. Η Θεσσαλονίκη, λόγω της σπουδαιότητας γεωγραφικής της θέσεως, θα υπαγόταν στη δικαιοδοσία του Γερμανού δικτάτορα, ο οποίος θα τη διοικούσε ως αναπόσπαστο τμήμα του Γ' Ράιχ⁹.

Από τη μελέτη ορισμένων αποσπασμάτων από επίσημα έγγραφα Ιταλών και Γερμανών ιθυνόντων συνάγεται το συμπέρασμα πως η κυβέρνηση του Γ' Ράιχ είχε δώσει υποσχέσεις στη Βουλγαρία για παραχωρήσεις εδαφών, στα οποία συμπεριλαμβανόταν και ολόκληρη η Μακεδονία, με επιφύλαξη όμως ως προς ορισμένες περιοχές. Η Γερμανία διαπραγματευόταν και υποσχόταν στους Βουλγάρους ξένα εδάφη, εδάφη της Γιουγκοσλαβίας και της Ελλάδας, εναντί των στρατιωτικών υπηρεσιών που αυτή θα πρόσφερε στο διαμελισμό και την καθυπόταξη των δύο Βαλκανικών κρατών. Από τα έγγραφα προκύπτει ακόμα ότι οι Γερμανοί διαπραγματεύονταν την παραχώρηση των εδαφών αυτών, όντας φειδωλοί στις υποσχέσεις τους.

Από το ημερολόγιο μάλιστα του Φίλωφ, του Βούλγαρου πρωθυπουργού, προκύπτει ότι δεν ήταν οι Γερμανοί εκείνοι, οι οποίοι είχαν προτείνει στους Βουλγάρους την παραχώρηση όλων των μακεδονικών εδαφών. Οι ίδιοι οι Βούλγαροι ιθύνοντες, επηρεασμένοι πάντα από το όνειρο της Μεγάλης Βουλγαρίας της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου, βρήκαν την ευκαιρία, στις συζητήσεις με τους Γερμανούς, να υποβάλουν προτάσεις για εδαφικές παραχωρήσεις στη χώρα τους. Και στις απαιτήσεις τους αυτές περιλαμβάνονταν, εκτός των άλλων, και η ελληνική Μακεδονία και Θράκη¹⁰.

Οι Γερμανοί όμως ήταν προσεκτικοί. Στις 16 Απριλίου 1941 ο Ριχτχόφεν, πρεσβευτής της Γερμανίας στη Σόφια, τηλεγραφούσε στον Ρίπεντροπ: "Οι Βούλγαροι θα αντιληφθούν ότι δεν πρόκειται να ληφθεί απόφασις δια το μέλλον της Ελληνικής Μακεδονίας". Την επομένη ο υπουργός Εξωτερικών του Χίτλερ ειδοποιούσε τον Ριχτχόφεν: "Επετρέπη εις τον βουλγαρικών στρατόν να καταλάβη: [...] 2. Την Μακεδονίαν. Προς το παρόν, όμως, ουχί πέραν της

9. Για περισσότερες πληροφορίες ως προς τα σχέδια διαμελισμού της Ελλάδας και της Γιουγκοσλαβίας βλ. Α. Κοραντή, Διπλωματική Ιστορία της Ευρώπης (1919-1956), τ. 3, Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, μέρος 1 (1939-1943), Θεσσαλονίκη 1979, σ. 575-576.

10. Ε. Κωφός, Nationalism and Communism in Macedonia, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 98 και υποσ. 12, όπου γίνεται αναφορά στο ημερολόγιο του Φίλωφ. Απαιτήσεις επί ελληνικών εδαφών είχαν προβάλει οι Βούλγαροι και πριν από τον Πόλεμο. Το Δεκέμβριο του 1938 ο πρεσβευτής της Βουλγαρίας στο Βερολίνο σε συνομιλίες του με τη γερμανική κυβέρνηση είχε συζητήσει για τις αξιώσεις της χώρας του ως προς ορισμένα ελληνικά εδάφη. Βλ. Η. J. Hoppe, "Γερμανία-Βουλγαρία-Ελλάδα: οι σχέσεις των τριών χωρών και η πολιτική της Βουλγαρίας στην κατεχόμενη Μακεδονία", Η Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία, ό.π., σ. 401-417, 403.

γραμμής Πιρότ-Βράνιε-Σκοπίων και εν συνεχεία δια του ποταμού Αξιού προς τα ελληνικά σύνορα”.

“Παρακαλώ πληροφορήσατε την Βουλγαρική Κυβέρνηση ότι η γραμμή κατοχής δια την Μακεδονία είναι προσωρινή. Προτιθέμεθα εις το συντομώτερον χρονικόν διάστημα, να αρχίσωμεν συνομιλίας με την Βουλγαρική Κυβέρνηση αναφορικώς με μίαν προσωρινήν διευθέτησιν των εδαφικών ζητημάτων, τα οποία ανεκίνησεν η Βουλγαρία μετά την κατάρρευσιν του Γιουγκοσλαβικού Κράτους”¹¹. Αξίζει βέβαια να σημειωθεί ότι σε προηγούμενο τηλεγράφημά του προς τον Ριχτχόφεν ο Ρίπεντροπ ανέφερε ότι: “Επίσης μία διευθέτησις του θέματος των Μακεδόνων, οι οποίοι ζουν εις το ελληνικό έδαφος, δεν ημπορεί παρά να γίνη βραδύτερον”¹².

Οι Άγγλοι δεν είχαν μείνει αμέτοχοι στο μοίρασμα της Μακεδονίας. Προτιμούσαν τη Βουλγαρία ουδέτερη. Με αυτό το αντάλλαγμα ο Ρέντελ πρόσφερε στον Φίλωφ “εδαφικά κέρδη σε βάρος της Ελλάδας και της Γιουγκοσλαβίας”¹³. Στα εδαφικά κέρδη περιλαμβανόταν και η υπαγωγή της Θράκης στη Βουλγαρική κυριαρχία, γεγονός που θα σήμαινε έξοδό της στο Αιγαίο. Σε ανάλογες προτάσεις προς τη Βουλγαρία, με αντάλλαγμα όμως την έξοδό της στον Πόλεμο, είχε προβεί και ο Γερμανός δικτάτορας, μαζί με τον Ρίπεντροπ, στις αρχές του 1941¹⁴. Η Βουλγαρία προτίμησε να συμπαραταχθεί με τους Γερμανούς. Η συσπείρωση των υπόλοιπων Βαλκανικών κρατών-πλην της Αλβανίας-που είχε επιτευχθεί με το Σύμφωνο του 1934, άσχετα από την προσχώρηση της Βουλγαρίας σ’ αυτό το καλοκαίρι του 1938, η επιθυμία της για αναθεώρηση των Συνθηκών του 1919, αναθεώρηση η οποία δεν μπορούσε τώρα πια να επιτευχθεί με ειρηνικά μέσα, ο φόβος μήπως η Γιουγκοσλαβία επιτρέψει στις γερμανικές δυνάμεις να χρησιμοποιήσουν το έδαφός της, οπότε η υπόθεση για τη Σόφια θα ήταν χαμένη, αλλά και η φιλοαξονική της κυβέρνηση την οδήγησαν στο πλευρό των Γερμανών¹⁵.

Η ελληνική Μακεδονία και Θράκη είχαν γίνει πιόνι στη διπλωματική σκακιέρα των Μεγάλων. Ο κύβος ρίχνεται στις 8 Φεβρουαρίου 1941, όταν υπογράφεται ένα μυστικό γερμανοβουλγαρικό πρωτόκολλο, με βάση το οποίο αποφασίζεται η κατάληψη της Μακεδονίας από τους Βουλγάρους. Λίγο αργότερα, την 1η Μαρτίου 1941, ημέρα που τα γερμανικά στρατεύματα εισήρχοντο στο βουλ-

11. Α. Κοραντή, *ό.π.*, σ. 587.

12. Στο ίδιο, σ. 586.

13. Χ. Φλάισερ, *Στέμματα και Σβάστικα. Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944*, Αθήνα χ.χ., σ. 92. (Η ελληνική μετάφραση του Α’ τόμου του Hagen Fleischer, *Im Kreuzschatten der Mächte: Griechenland 1941-1944*, Frankfurt 1986).

14. Στο ίδιο, σ. 91. Για τις Γερμανοβουλγαρικές σχέσεις βλ. πληροφοριακά Μ. Ι. Miller, *Bulgaria during the Second World War*, Stanford University Press 1975.

15. Χ. Φλάισερ, *ό.π.*, σ. 91-92. Βλ. και Η.-J. Hoppe, *ό.π.*, σ. 402.

γαρικό έδαφος, υπογράφοντο το Τριμερές Σύμφωνο. Με το Σύμφωνο αυτό η Βουλγαρία προσχωρούσε στον Άξονα, οι Δυνάμεις του οποίου της υπόσχονταν ως αντάλλαγμα εδαφικές παραχωρήσεις¹⁶. Η Βουλγαρία δεν άργησε να καταλάβει στρατιωτικά τις περιοχές που της υποσχέθηκαν οι Γερμανοί.

Στις 6 Απριλίου 1941 τα γερμανικά στρατεύματα επιτέθηκαν ταυτόχρονα στη Γιουγκοσλαβία και στην Ελλάδα. Στις 8 Απριλίου η Θεσσαλονίκη παραδινόταν αμαχητί στις στρατιές της Βέρμαχτ¹⁷. Οι Γερμανοί είχαν ζητήσει από τους Βουλγάρους να διαθέσουν τρεις μεραρχίες τους, οι οποίες θα προχωρούσαν προς τη Σερβική Μακεδονία, θα την καταλάμβαναν και θα αναλάμβαναν τη διοίκησή της. Με τον τρόπο αυτό τα γερμανικά στρατεύματα θα συνέχιζαν απερίσπαστα το “έργο” τους βαδίζοντας προς τη νότια Βαλκανική, με σκοπό να καθυποτάξουν τη νότια Ελλάδα και την Κρήτη¹⁸.

Πράγματι στις 17 Απριλίου 1941 οι Βούλγαροι κατέλαβαν τη Σερβική Μακεδονία και μέρος της Θράκης. Στις 24 του ίδιου μήνα ολοκληρώθηκε η κατάληψη της Θράκης, εκτός από μια στενή λωρίδα κοντά στον Έβρο¹⁹, και της Ανατολικής Μακεδονίας. Στην Κεντρική Μακεδονία είχαν διεισδύσει οι Γερμανοί, οι οποίοι κράτησαν τη Θεσσαλονίκη για λόγους στρατιωτικούς²⁰.

Τα εδάφη της Ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης θεωρήθηκαν από τη βουλγαρική κυβέρνηση ως “απελευθερωθέντα εδάφη”²¹. Οι Βούλγαροι ήσκησαν “θηριώδη” εξουσία στα εδάφη αυτά. Την de facto κατοχή προσπάθησαν, με κάθε μέσο, να τη μεταβάλουν σε de jure προσάρτηση²². Αυτό αποδεικνύουν οι ενέργειες της βουλγαρικής κυβερνήσεως και των βουλγαρικών αρχών κατοχής.

Η κυβέρνηση Φίλωφ προσήρτησε τα εδάφη, τα οποία κατέλαβε στρατιωτι-

16. Ε. Κοφος, *ό.π.*, σ. 98-99. Βλ. επίσης G. Zotiades, *The Macedonian Controversy*, Thessaloniki 1961, σ. 272 υποσ. 23. Βλ. ακόμα Γ. Ανδρικόπουλου, “Η πολιτική της συνθηκολόγησης και η κατάρρευση του μετώπου, Απρίλιος 1941”, *Η Ελλάδα 1936-1944..... ό.π.*, σ. 185-201, 191.

17. Γ. Ανδρικόπουλου, *ό.π.*, σ. 194.

18. Α. Κοραντή, *ό.π.*, σ. 586.

19. Η.-J. Hoppe, *ό.π.*, 404. Η λωρίδα αυτή γης δεν είχε καμία σχέση με τις αποστρατιωκοποιημένες ζώνες των ελληνοτουρκικών, ελληνοβουλγαρικών και βουλγαροτουρκικών συνόρων, οι οποίες είχαν καθιερωθεί με την Γ’ Σύμβαση της Λωζάνης “περί της μεθορίου της Θράκης” της 24ης Ιουλίου 1923. Το καθεστώς αποστρατιωκοποίησης στις ζώνες αυτές είχε καταργηθεί λίγα χρόνια νωρίτερα με τη Συμφωνία της Θεσσαλονίκης της 31 Ιουλίου 1938. Βλ. Α. Τούντα-Φεργάδη, “Το καθεστώς αποστρατιωκοποίησης στην ελληνοτουρκική μεθόριο του Έβρου”, *Η Αποστρατιωκοποίηση των ελληνοτουρκικών συνόρων*, Αθήνα 1977, σ. 41-68.

Ο λόγος για τον οποίο η λωρίδα γης, που αναφέρεται στο κείμενο, δεν δόθηκε στη βουλγαρική κατοχή οφείλεται στο φόβο κηρύξεως πολέμου με το αιτιολογικό της παραβίασεως των ελληνοτουρκικών συνόρων. Βλ. Χ. Φλάισερ, *ό.π.*, σ. 93.

20. Η.-J. Hoppe, *ό.π.*, 405.

21. Ε. Κοφος, *ό.π.*, σ. 100 και Χ. Φλάισερ, *ό.π.*, σ. 90.

22. Ε. Κωφού, *Η Βαλκανική..... ό.π.*, σ. 6.

κά, στις 14 Μαΐου 1941 με επίσημη πράξη. Η Γερμανία δεν είχε δώσει τη συγκατάθεσή της στη φιλοαξονική κυβέρνηση της Βουλγαρίας για μια παρόμοια ενέργεια²³. Αλλά και δεν προέβη σε επίσημη διαμαρτυρία. Η στάση της αυτή θεωρήθηκε ως σιωπηρή συγκατάθεση²⁴. Έχει υποστηριχθεί όμως η άποψη από Γερμανό ιστορικό πως η προσάρτηση αυτή είχε προσωρινό χαρακτήρα²⁵.

Η ελληνική κυβέρνηση εξορίας, η οποία είχε σχηματισθεί στα τέλη Απριλίου 1941, μετά την είσοδο των γερμανικών στρατευμάτων στο ελληνικό έδαφος, την αυτοκτονία του Κορυζή, του τότε πρωθυπουργού, την αποχώρηση των βρετανικών στρατευμάτων²⁶, αντέδρασε στην προσάρτηση ελληνικών εδαφών από τους Βουλγάρους. Αντέδρασε δηλώνοντας πως ανάμεσα στα δύο κράτη θεωρούσε ότι υφίσταται εμπόλεμη κατάσταση²⁷.

Η παραπάνω δήλωση φαίνεται πως δεν προκάλεσε καμιά αίσθηση στους Βουλγάρους, οι οποίοι προχώρησαν στην εφαρμογή των σχεδίων τους των σχετικών με τις κατεχόμενες περιοχές. Στις αρχές καλοκαιριού του 1942 η βουλγαρική κυβέρνηση δημοσίευσε διάταγμα, βάσει του οποίου καθοριζόταν η εθνικότητα των κατοίκων αυτών των περιοχών²⁸. Επιπλέον οι βουλγαρικές αρχές κατοχής προχώρησαν στον εκβουλγαρισμό τους εγκαθιστώντας εποίκους από τη Βουλγαρία²⁹ και παράλληλα πιέζοντας το ελληνικό στοιχείο να εκβουλγαρισθεί. Ας σημειωθεί ότι το σλαβόφωνο στοιχείο στην ελληνική Μακεδονία ήταν ολιγάριθμο παρά τους αντίθετους και επίμονους ισχυρισμούς της Σόφιας³⁰.

Οι μέθοδοι της διοικητικής μηχανής, που οι Βούλγαροι έστησαν στα κατεχόμενα εδάφη, ήταν τόσο σκληρές, ώστε διακόσιες χιλιάδες περίπου άτομα αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν στις γερμανοκρατούμενες ή ιταλοκρατούμενες περιοχές της Ελλάδας³¹. Οι Βούλγαροι προσπάθησαν να πλήξουν την εκ-

23. E. Barker, *Macedonia: Its Place in Balkan Power Politics*, London 1950, σ. 78.

24. E. Kofos, *Nationalism...*, ό.π., σ. 100.

25. H.-J. Hoppe, ό.π., 400. Βλ. και M. L. Miller, ό.π., σ. 125-128.

26. P. Papastratis, *British Polishv towards Greece during the Secong World War 1941-1944*, 1984, σ. 8

27. E. Kofos, ό.π., σ. 100.

28. Για περισσότερες λεπτομέρειες ως προς αυτή την ενέργεια της βουλγαρικής κυβερνήσεως βλ. E. Kofos, ό.π., σ. 100-101. Πληροφοριακά βλ. και *Η Μαύρη Βίβλος των βουλγαρικών εγκλημάτων 1941-1944*, Θεσσαλονίκη 1945.

29. Η γερμανική εφημερίδα Börsien Zeitung έγραφε στις 11 Νοεμβρίου 1941: "In a few days we will begin with the colonization of the Aegean area [...]. Thousands of Bulgarian families will be transported and seffled in this area within the next weeks and months". Απόσπασμα από E. Kofos, *Nationalism...*, ό.π., σ. 102. 122.000 Βούλγαροι εγκαταστάθηκαν στις "νέες επαρχίες" ως την άνοιξη του 1943. Βλ. X. Φλάισερ, ό.π., σ. 100 και τις αναφορές στην υποσ. 65.

30. Το σλαβόφωνο στοιχείο στη Μακεδονία και τη Θράκη ανερχόταν σύμφωνα με την ελληνική απογραφή του 1928 σε 82.000 άτομα. Η απογραφή του 1940 ανεβάζει τον αριθμό τους σε 86.000.

31. E. Kofos, ό.π., σ. 102 και την αναφορά στην υποσ. 27.

παίδευση, τη θρησκεία, τη γλώσσα³². Έφθασαν στο σημείο να καταστρέψουν ταφόπλακες με επιγραφές στην ελληνική, όπως και διάφορα άλλα μνημεία και αγάλματα³³. Προχώρησαν σε κατάσχεση επιχειρήσεων, τις οποίες παραχώρησαν σε Βούλγαρους εποίκους. Μόνο στην Καβάλα υπολογίζεται πως κατασχέθηκαν περισσότερα από επτακόσια μαγαζιά³⁴. Η τακτική αυτή των Βουλγάρων φαίνεται πως δεν άφησε αδιάφορη την κυβέρνηση Τσολάκογλου, η οποία διαμαρτυρήθηκε στη Γερμανία³⁵, ενώ παράλληλα ζήτησε τη σύσταση μιας επιτροπής, απαρτιζομένης από Γερμανούς και Ιταλούς, που σκοπό θα είχε να εξετάσει την κατάσταση στη Θράκη. Ο Ρίπεντροπ απέρριψε το αίτημα. Υποστήριξε τη Βουλγαρία, την οποία και θεωρούσε ως τον υπαριθμό ένα "παράγοντα" της γερμανικής πολιτικής στα Βαλκάνια³⁶.

Σε όλη αυτή την τακτική και την πολιτική "αφελληνισμού" και εκβουλγαρισμού της Μακεδονίας οι Έλληνες δεν έμειναν απαθείς. Η αντίδρασή τους στη βουλγαρική προπαγάνδα έγινε, τα πρώτα χρόνια, χωρίς κάποιο συντονισμό. Συντονισμός υπήρξε μόνο υπό την έννοια ότι η αντίσταση σημειώθηκε από ορισμένους φορείς: την εκκλησία, τη χωροφυλακή, τους κατά τόπους νομάρχες, τις δημόσιες υπηρεσίες, από διάφορους μορφωτικούς συλλόγους³⁷. Έχει υποστηριχθεί πως "η ενεργός αντίσταση" υπήρξε "πολύ αδύναμη"³⁸. Δεν πιστεύω ότι υπήρξε αδύναμη συγκρινόμενη με όλα τα δεδομένα της εποχής εκείνης. Η χρονική περίοδος 1941-1943 αποτελεί μια ξεχωριστή, ιδιόμορφη περίοδο της εθνικής αντιστάσεως, γιατί οι πρώτες οργανώσεις που εμφανίστηκαν λίγους μήνες μετά τη γερμανική εισβολή δεν είχαν εξαπλωθεί σ' ολόκληρη την Ελλάδα. Αργότερα πλήθυναν. Αλλά ταυτόχρονα εμφανίστηκαν και οι μεταξύ τους διαφορές. Επομένως στην περίοδο αυτή και ιδιαίτερα στις παλλαϊκές αντιδράσεις που σημειώθηκαν το καλοκαίρι του 1943, για τις οποίες θα μιλήσουμε πιο κάτω, η σύμπνοια του λαού και η ομοψυχία του υπήρξε φαινόμενο "μοναδικό σ' ολόκληρη την περίοδο της Κατοχής"³⁹.

Γεγονός είναι ότι αμέσως μετά την είσοδο των γερμανικών και βουλγαρι-

32. Για τις ενέργειες αυτές των Βουλγάρων βλ. Π. Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά. Μακεδονία 1941-1944. Αντίσταση και Τραγωδία*. Το ανέκδοτο αρχείο-ημερολόγιο του (τότε) Ταγματάρχη Γιάννη Παπαθανασίου, τ. 1, Αθήνα 1988, σ. 60-62, ιδιαίτερα σ. 62. Βλ. και X. Φλάισερ, ό.π., σ. 95 και τις αναφορές στην υποσ. 47.

33. E. Kofos, ό.π., σ. 102, X. Φλάισερ, ό.π., σ. 95.

34. H.-J. Hoppe, ό.π., 406 και M. L. Miller, ό.π., 127.

35. Έχοντας υπόψη την άμεση εξάρτηση, πολιτική και οικονομική, της ελληνικής κυβερνήσεως από τη Βρετανία δεν φαίνεται αβάσιμη η υπόθεση οι διαμαρτυρίες αυτές να υπαγορεύθηκαν από τους Βρετανούς.

36. X. Φλάισερ, ό.π., σ. 101.

37. E. Κωφού, *Η Βαλκανική...*, ό.π., σ. 7

38. X. Φλάισερ, ό.π., σ. 99.

39. E. Κωφού, *Η Βαλκανική...*, ό.π., σ. 7

κών στρατευμάτων στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη οι ελληνικές αρχές αποχώρησαν από ολόκληρη τη Μακεδονία, για ένα μικρό χρονικό διάστημα, και άφησαν τους κατοίκους στο έλεος του κατακτητή. Τη Διοίκηση ανέλαβαν τα Δημοτικά και Κοινοτικά Συμβούλια και επικράτησε κατάσταση αναρχίας και τρομοκρατίας. Η πείνα, η ανεργία, η δυστυχία των κατοίκων θεωρούνταν μικροπροβλήματα μπροστά στην ασφάλειά τους. Η δε επιστροφή των ελληνικών στρατευμάτων από το αλβανικό μέτωπο και οι πληροφορίες, που οι στρατιώτες αυτοί μετέδιδαν περί καταλήψεως της Ανατολικής Μακεδονίας από τους Βουλγάρους, καθώς και οι φήμες για μελλοντική παραχώρηση ολόκληρης της Μακεδονίας σ' αυτούς, επέφεραν γενική σύγχυση⁴⁰.

Μετά από ένα μήνα από την κατάληψη της Μακεδονίας από τους Γερμανούς, οι ελληνικές αρχές άρχισαν να επανέρχονται στις κατεχόμενες περιοχές. Οι δημόσιοι υπάλληλοι που επέστρεψαν, δεν προσπάθησαν, ούτε άλλως τε τους δόθηκε η δυνατότητα, να αντιμετωπίσουν την κατάσταση ως ιδιάξουσα, αλλά εφήρμοσαν προπολεμικούς νόμους, προπολεμικές διαταγές και οδηγίες. Επομένως την επιβολή της τάξεως ανέλαβαν οι ίδιοι οι κάτοικοι. Φωτισμένοι Έλληνες έγιναν καθοδηγητές του λαού σε πόλεις κοντά στα σύνορα. Τούτο συνέβη όχι μόνο στις κατεχόμενες από τους Βουλγάρους περιοχές, αλλά και στην υπόλοιπη Μακεδονία, Κεντρική και Δυτική, όπου η βουλγαρική προπαγάνδα οργίαζε. Οι Βούλγαροι ήθελαν να αποκτήσουν τον έλεγχο και στην υπόλοιπη Μακεδονία, ώστε, όταν ερχόταν η ώρα, όπως πίστευαν ή όπως ήθελαν να πιστεύουν, να στηρίξουν σ' αυτές βάσιμες διεκδικήσεις και να τις προσαρτήσουν στο κράτος τους⁴¹.

Με γνώμονα αυτή την πολιτική η βουλγαρική προπαγάνδα επεξετάθη από πολύ νωρίς στην Κεντρική και Δυτική Μακεδονία. Με κέντρο της προπαγάνδας στη Σόφια ιδρύθηκαν παρόμοια κέντρα σε αρκετές μακεδονικές πόλεις, με πυρήνες σε όλες σχεδόν τις μακεδονικές πόλεις και τα αλλόγλωσσα χωριά. Στη Θεσσαλονίκη το ανάλογο κέντρο ονομάσθηκε Βουλγαρική Λέσχη Θεσσαλονίκης. Η ίδρυση της Λέσχης αυτής οφείλεται και στο γεγονός ότι η προσοχή της βουλγαρικής προπαγάνδας εστράφη από πολύ νωρίς στη μακεδονική πρωτεύουσα και στις επαρχίες της Μακεδονίας, όπου, όπως αναφέρθηκε, αρκετοί από τους κατοίκους ήταν σλαβόφωνοι. Δηλαδή στους Νομούς Φλώρινας, Πέλλας, Καστοριάς, Θεσσαλονίκης, Κιλκίς⁴². Οι κατακτητές τοποθέτησαν Βούλγαρους αξιωματικούς ως συνδέσμους σε κάθε Γερμανικό Φρουραρχείο: στη Θεσσαλο-

40. Π. Παπαθανασίου, ό.π., σ. 55-56.

41. Ε. Κωφού, Η Βαλκανική..., ό.π., σ. 6. Π. Παπαθανασίου, ό.π., σ. 58-61.

42. Π. Παπαθανασίου, ό.π., σ. 61-64. Ένα από τα μέσα της βουλγαρικής προπαγάνδας για την επίτευξη των στόχων της ήταν και η προτροπή των κατοίκων σε απειθαρχία προς τις ελληνικές αρχές κατοχής. Με τον τρόπο αυτό οι ελληνικές αρχές θα φαινόταν αδύναμες να

νίκη τον πλοίαρχο Ιβάνωφ, στη Φλώρινα τον λοχαγό Μπλαντένωφ, στην Έδεσσα τον καθηγητή Σαρακίνωφ⁴³.

Στις επεκτατικές τάσεις των Βουλγάρων ο λαός της Μακεδονίας αντέδρασε σθεναρά. Στους πιο πάνω Νομούς, όπου υπήρχαν και αρκετοί σλαβόφωνοι, ο αγώνας ενάντια στους Βουλγάρους προσέλαβε ιδιαίτερη μορφή. Από την αρχή που εκδηλώθηκε η βουλγαρική προπαγάνδα, ο λαός της Έδεσσας, μαζί με τους κατοίκους και άλλων πόλεων της περιοχής, όπως της Φλώρινας και της Βέροιας, ανέλαβε πρωτοβουλίες αντιστάσεως. Η πρωτοβουλία αυτή ενισχύθηκε σθεναρά από τους κατοίκους και χωριών, πολλά από τα οποία κατοικούνταν από γηγενείς. Αλλά και σε ορισμένα χωριά, όπου οι κάτοικοι είχαν εκδηλωθεί υπέρ της βουλγαρικής προπαγάνδας, υπήρξε αντίδραση από ελληνικές οικογένειες, οι οποίες έδρασαν δραστήρια: οι μνήμες του Μακεδονικού Αγώνα του 1903-1908 ήταν νωπές ακόμα σε πολλούς από τους κατοίκους, τους γεροντότερους, των χωριών αυτών⁴⁴. Από τα άτομα αυτά, από τη δράση τους, τον πόθο τους για τη διατήρηση της εθνικής τους υποστάσεως, την απόφασή τους να μην υπαχθούν στη βουλγαρική κατοχή και από τον ιδεαλισμό τους προέκυψαν και οι αντιστασιακές οργανώσεις, που έδρασαν, στη χρονική περίοδο 1941-1943, εναντίον της γερμανικής και βουλγαρικής κατοχής της Μακεδονίας.

Πριν αναφερθούμε στο ρόλο ορισμένων οργανώσεων, θα ήταν σκόπιμο να δούμε μέσα από ένα αδημοσίευτο κείμενο-ντοκουμέντο, το χρονικό της εισόδου των γερμανικών στρατευμάτων στην Έδεσσα, τη βουλγαρική προπαγάνδα στην περιοχή, τις στερήσεις του λαού, την αντίσταση ενάντια στον ξένο δυνάστη, τη δράση της Π.Α.Ο., της μιας από τις δύο οργανώσεις που έδρασαν τότε στην περιοχή. Το χρονικό αυτό δίνεται μέσα από το κείμενο-μαρτυρία του Αντωνίου Ε. Κωφού, παλαιού βενιζελικού, από τους πρώτους Έδεσσαίους που μνήθηκαν στην Π.Α.Ο., στην οποία και παρέμεινε ως τα τέλη του 1943, όταν κατέφυγε με την οικογένειά του στη Θεσσαλονίκη, αφού προηγήθηκε η σύλληψη και φυλάκισή του από τους Γερμανούς⁴⁵.

Γράφει λοιπόν ο Κωφός: "Όπως ανέφερα τον Οκτώβριο 1940 εκηρύχθη και ο Ελληνοϊταλικός Πόλεμος. Γενική επιστράτευσις, ο αδελφός μου Γεώργιος επεστρατεύθη αλλά και όσοι μείναμε εις τα μετόπισθεν παντοιοτρόπως βοηθού-

επιβάλουν την τάξη και εύκολα οι Βούλγαροι θα επεξέτειναν την κατοχή τους στους νομούς Φλώρινας, Θεσσαλονίκης, Πέλλας, Κιλκίς, σε περίπτωση που δεν θα κατόρθωναν να προσαρτήσουν τις περιοχές αυτές. Π. Παπαθανασίου, ό.π., σ. 72.

43. Στο ίδιο, σ. 64.

44. Στο ίδιο, σ. 80.

45. Το χειρόγραφο των Απομνημονευμάτων Αντωνίου Ε. Κωφού, Δεκέμβριος 1974 (χφ., σελ. 23.), βρίσκεται στην κατοχή του γιού του, Ευαγγέλου Κωφού, ο οποίος το έθεσε υπόψη μου και τον ευχαριστώ.

σαμε τον αγώνα [...] η επέμβασις [...] αργότερον των Γερμανών και η εισβολή των, αφού υπέταξαν την Σερβίαν, δια μέσου των ανοχυρώτων συνόρων μας Ελλάδος-Σερβίας, δια των μηχανοκινήτων μονάδων των κατέλαβον την Θεσσαλονίκην. Αι ελληνικαί αρχαί της Εδέσσης εγκατέλειψαν την πόλιν νύκτα και αι ελληνικαί φρουραί των μετόπισθεν μετά του αγγλικού αποβατικού σώματος που μόλις προ ολίγων ημερών είχε αποβιβασθή και προωθηθή προς δυσμάς υπεχώρησε ανατινάσσοντας καθ' όλην την νύκτα τας γεφύρας της διαδρομής υποχωρήσεως προς Βέρροϊαν-Κοζάνην. Επί 8 ημέρας η πόλις μας έμεινε ακυβέρνητη, διότι λόγω των ανατινάξεων καθυστέρησε η εισβολή των Γερμανών προς την πλευράν αυτήν.

“Από τας πρώτας ημέρας ανεπτύχθη πρωτοφανής τοπική πρωτοβουλία και δραστηριότης. Συναθροισθέντες εις την Μητρόπολιν Δημοτικοί άρχοντες και πρόκριτοι, εξέλεγή 12/μελής Επιτροπή, η οποία ανέλαβε την διοίκησιν της πόλεως. Συνεστήθη 20/μελής πολιτοφυλακή από τους αγροφύλακας και από [...] δυναμικούς εθνικόφρονας πολίτας πλαισιωθείσα και δεν αφέθη η πόλις έρμαιον εις τα κακοποιά στοιχεία και την αναρχίαν. [...] Διενεργήσαμεν εράνους [...] δια την μισθοδοσίαν της πολιτοφυλακής και δια να βοηθηθούν αι οικογένειαι των επιστράτων που είχαν απόλυτον ανάγκην.

“Κατορθώσαμεν δι' αγωγιάτων και αμαξών να εκφορτώσωμεν και να μεταφέρομεν εις την Νομαρχίαν 2 γεμάτα βαγόνια από τρόφιμα και κονσέρβες, τα οποία υποχωρούντα τα αγγλικά στρατεύματα εγκατέλειψαν εις τον σιδηροδρομικόν σταθμόν, με πλήρη τάξιν αποσοβήσαντες διαρπαγάς με προσωπικήν μας παρακολούθησιν. Δεν προλάβαμεν όμως να εκποιήσωμεν, δια της διαθέσεως όλων των τροφίμων, εις τους παντοπώλας και έφθασαν οι Γερμανοί, οι οποίοι και τα κατέσχον τα υπόλοιπα, ιδίως κονσέρβας. [...]”

“Αλλά και μετά την άφιξιν των Γερμανών η Επιτροπή εξηκολούθει να διοική την πόλιν επί πολλάς ημέρας μέχρι της αφίξεως, μετά την συνθηκολόγησιν και τον σχηματισμόν Κυβερνήσεως του στρατηγού Τσολάκογλου, των διαφόρων αρχών [...]”⁴⁶.

“Ως προς την αντίσταση εναντίον της βουλγαρικής προπαγάνδας, την Π.Α.Ο., τη δράση όσων εκδηλώθηκαν υπέρ των Βουλγάρων, το κείμενο του Α. Κωφού μας δίνει ορισμένα ουσιαστικά στοιχεία: “Εν τω μεταξύ ήρχισεν

46. Απομνημονεύματα Α. Ε. Κωφού, ό.π., χφ., σελ. 23. Για την είσοδο των γερμανικών στρατευμάτων στην Έδεσσα, τις ενέργειες του Αντωνίου Κωφού και άλλων Έδεσσαίων, καθώς και την αντίσταση του εδεσσαϊκού λαού αναφέρονται αρκετά στοιχεία στο βιβλίο του Γ. Ι. Μίντση, 80 χρόνια ελεύθερη Έδεσσα 1912-1992, Έδεσσα 1992, σ. 78-101. Το βιβλίο εκδόθηκε από τον Δήμο Έδεσσας με την ευκαιρία της συμπληρώσεως 80 χρόνων από την απελευθέρωση της πόλεως από τους Τούρκους και κυκλοφόρησε τις μέρες των εργασιών του Α΄ Πανελληνίου Επιστημονικού Συμποσίου: Η Έδεσσα και η περιοχή της. Ιστορία και Πολιτισμός, Έδεσσα, 4, 5 και 6 Δεκεμβρίου 1992.

αναφανδόν η Βουλγαρική προπαγάνδα. Βούλγαροι αξιωματικοί (σύμμαχοι γαρ των Γερμανών) διήρχοντο δι' αυτοκινήτων εκ της πόλεως μας με [...] υλικόν και προπαγάνδιζον μεταξύ των ενδεών και αφελών και με διαφόρους παροχάς, διανομήν τροφίμων κ.λ. Αι αφικνούμεναι σποραδικώς ελληνικαί αρχαί μη ούσαι επανδρωμένοι ήσαν ανίκανοι να αντιδράσουν. Διάφορα ταραχοποιά στοιχεία ήρχισαν να εμφανίζονται εις το προσκήνιον. Εν τω μεταξύ διορίσθη Νομάρχης ο πτέραρχος Γεώργιος Θεμελής, Μακεδών, ένθερμος πατριώτης, και διοικητής χωροφυλακής ο ταγματάρχης Απόστολος Γρεβενίτης, δραστήριος και ικανός αξιωματικός χωροφυλακής, και ήρχισε συστηματική και σοβαρά αντιδράσεις κατά της Βουλγαρικής Προπαγάνδας, παρ' όλον ότι είχε συσταθή παρὰ τω Γερμανικώ Φρουραρχείω και τοιούτον Βουλγαρικόν με αξιωματικόν Βουλγαρικού Στρατού[...]. Εν τω μεταξύ εις αντίδρασιν και προστασίαν ήρχισαν να οργανούνται και εθνικόφρονα σώματα εις την ύπαιθρον και εθνικαί οργανώσεις εις τας πόλεις. Εις την Μακεδονίαν είχε εξαπλωθεί η Π.Α.Ο. (Πανελλήνιος απελευθερωτική οργάνωσις)[...]. Εις την οργάνωσιν αυτήν εμυήθην και εγώ από του φίλου Ιατρού Αντ. Οικονόμου ελθόντος επί τούτοις εκ Θεσσαλονίκης και μετά των ιατρών Γ. Παράσχου, Κων. Σιβένα απετελέσαμεν την τριμελή Επιτροπήν της Εδέσσης.

“Οι ελάχιστοι εκδηλωθέντες Βούλγαροι, οι οποίοι αποτελούσαν και το Συμβούλιον του Βουλγαρικού Φρουραρχείου, φοβηθέντες από τας ενόπλους ομάδας που κυκλοφορούσι εις την ύπαιθρον, απήτησαν από τους Γερμανούς να συλλάβωσι προληπτικώς ως ομήρους προς ασφάλειάν των αριστερούς και δεξιούς παράγοντας της πόλεως. Μεταξύ των πρώτων συνελήφθην και εγώ και αφού εκρατήθημεν επί 8/ήμερον εις Έδεσσαν, μεταφέρθημεν εις Θεσσαλονίκην εγκλεισθέντες εις τας Γερμανικάς φυλακάς του στρατοπέδου Παύλου Μελά, όπου παρέμεινα επί 25 ημέρας, ήτοι από 4/10/43 μέχρι 31/10/1943[...]⁴⁷”

Παράλληλα με τη λαϊκή αντίδραση στην Κεντρική και Δυτική Μακεδονία, όπως και σ' ολόκληρη τη Μακεδονία, στην περίοδο 1941-1943 έδρασαν, όπως προαναφέρθηκε, και αντιστασιακές οργανώσεις. Η Υ.Β.Ε. (Υπερασπιστές Βορείου Ελλάδος), η οποία αργότερα μετονομάσθηκε σε Π.Α.Ο. (Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωση), ιδρύθηκε στις 10 Ιουλίου 1941⁴⁸. Στις 28 Σεπτεμβρίου 1941 ιδρύθηκε το Ε.Α.Μ. (Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο)⁴⁹ και αργότερα ο Ε.Λ.Α.Σ. (Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός

47. Α. Ε. Κωφού, ό.π., χφ., σ. 22.

48. Για το ιδρυτικό κείμενο της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο. βλ. Π. Παπαθανασίου, ό.π., σ. 21-23.

49. Ν. Σβορώνου, “Τα κύρια προβλήματα...”, ό.π., σ. 32 κ.ε. Βλ. και Χ. Φλάισερ, ό.π., σ. 126-149, κυρίως, σ. 147-148.

Στρατός), το ένοπλο τμήμα του Ε.Α.Μ.. Και οι δύο αυτές οργανώσεις ενδιαφέρθηκαν για την οργάνωση και αντίσταση του λαού. Μάλιστα για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα συνεργάστηκαν⁵⁰ και συζήτησαν για την ενοποίηση του αγώνα στη Βόρειο Ελλάδα. Υπήρξε στιγμή κατά την οποία σκέφθηκαν την αποδοχή κοινού αρχηγού. Τη συνεργασία των οργανώσεων, όπως και την αρχική τους εμφάνιση ή την εμφάνιση και άλλων (ΕΔΕΣ, ΕΚΚΑ), άσχετα από την πολιτική τους προέλευση, η οποία αργότερα έγινε στοιχείο έντονης διαφοροποίησής τους, καθιστούσε προβληματική η μη τακτική ενημέρωσή τους για τις προθέσεις της ελληνικής εξόριστης κυβέρνησεως του Καΐρου ως προς τη διεξαγωγή του αγώνα⁵¹.

Στις σημαντικότερες επαφές Π.Α.Ο.-Ε.Α.Μ. εντάσσεται και η αποστολή μέλους του Ε.Α.Μ. στην Έδεσσα, όπου θα συζητούσε με τον τοπικό αρχηγό της Π.Α.Ο.. Σκοπός της Κεντρικής Επιτροπής Ε.Α.Μ. ήταν να ξεκινήσουν, μεταξύ των δύο οργανώσεων, διαπραγματεύσεις, οι οποίες θα κατέληγαν σε μια στενότερη συνεργασία τους, η οποία θα αφορούσε την περιοχή της Έδεσσας. Η πολλαπλή στρατιωτική σημασία της Έδεσσας και του Νομού Πέλλας αναγνωριζόταν και από τις δύο οργανώσεις. Και πράγματι αυτές συνεργάστηκαν σε αρκετές περιπτώσεις, ενήργησαν για τον εφοδιασμό με τρόφιμα και ρουχισμό των ανδρών του Ε.Λ.Α.Σ., των ανταρτών του Βερμίου και του Πάικου⁵².

Η συνεργασία αυτή σταματά σχεδόν στις αρχές καλοκαιριού του 1943, όταν αρχίζουν οι μεταξύ τους εμφύλιες διαμάχες. Είναι η εποχή που φουντώνουν οι φήμες για επέκταση της βουλγαρικής κατοχής σ' ολόκληρη τη Μακεδονία.

50. Από το ιδρυτικό κείμενο της Υ.Β.Ε.-Π.Α.Ο., με αριθ. 23 και ημερομηνία 3 Φεβρουαρίου 1942, το οποίο υπογράφεται από τον αρχηγό της Π.Α.Ο. Ι. Παπαθανασίου, απομονώνουμε ορισμένα αποσπάσματα, τα οποία δείχνουν τη διάθεση για συνεργασία των δύο οργανώσεων: "Είς την πολιτικήν οργάνωσιν του Ε.Α.Μ. συμμετέχει και το Κομμουνιστικό Κόμμα. Σχετικά επαφάι εγένοντο και διαπιστώθηκε η θέλησις συντονισμού των προσπαθειών και ενοποιήσεως.

"Ουδείς λόγος συντρέχει ν' αποποιούμεθα συνεργασίαν με τους κομμουνιστάς. Επανερχόμενοι εις προγενεστέρας οδηγίας παρακαλούμεν όπως μη γίνηται καμία διάκρισις μεταξύ των Ελλήνων". Π. Παπαθανασίου, *ό.π.*, σ. 123-125, κυρίως σ. 123-124.

51. Ο Ι. Παπαθανασίου σημειώνει στο προαναφερόμενο έγγραφο: "Η αδιαφορία της Κυβερνήσεως Καΐρου και η έλλειψις οδηγιών δια την συνέχισιν του αγώνος αντιστάσεως δίδουν το δικαίωμα της συγκροτήσεως πολλών οργανώσεων και τούτο δυνατόν να δυσχεραίνη τον απελευθερωτικόν αγώνα". Βλ. επίσης Ν. Σβορώνου, "Τα κύρια προβλήματα...", *ό.π.*, 33 και Ρ. Papastatis, "The Resistance and the Greek Government in exile", *Communications grecques présentées au VIe Congrès International des études du Sud-Est européen*, Sofia: 30 août-5 septembre 1989, Athènes 1990, σ. 143-148.

52. Π. Παπαθανασίου, *ό.π.*, σ. 150-152.

Από την άνοιξη του 1943 είχαν αρχίσει να κυκλοφορούν φήμες ότι οι Γερμανοί σκέπτονταν να επεκτείνουν τη βουλγαρική κατοχή και στην υπόλοιπη Μακεδονία. Οι στρατιωτικές τους απώλειες στο Ανατολικό Μέτωπο ήταν μεγάλες. Παράλληλα ήθελαν να εξοικονομήσουν δυνάμεις για να αντιμετωπίσουν τις ανταρτικές ομάδες που ο αγώνας τους είχε φουντώσει⁵³. Τον Ιούνιο 1943 οι φήμες για την άθοδο βουλγαρικού στρατού πύκνωσαν, στις 6 Ιουλίου 1943 η απόφαση αυτή των Γερμανών γνωστοποιήθηκε στην κυβέρνηση Ράλλη. Ο Άλτεμπουργκ, πληρεξούσιος του Γ' Ράιχ στην Ελλάδα, διαβεβαίωνε με επιστολή του (12 Ιουλίου 1943) τον Ράλλη ότι η απόφαση για την επέκταση της βουλγαρικής κατοχής στη Μακεδονία δεν ελήφθη για λόγους πολιτικούς. Οι λόγοι ήταν καθαρά στρατιωτικοί: χρησιμοποίηση των γερμανικών δυνάμεων σε άλλα μέτωπα. Επομένως τα μέτρα αυτά δεν επρόκειτο να θίξουν "την ελληνικήν κυριαρχίαν εις την Μακεδονίαν"⁵⁴.

Αλλά κι αν οι Γερμανοί σκέφτονταν με τον τρόπο αυτό, κανείς δεν προέβλεψε τη μελλοντική συμπεριφορά των Βουλγάρων. Οι κυριαρχικές τους τάσεις ως προς τις μακεδονικές περιοχές είχαν καταστεί σαφείς από πολύ νωρίς. Το γεγονός και μόνο της "προσωρινής" βουλγαρικής κατοχής και άλλων μακεδονικών εδαφών ήταν αρκετό για να δώσει το έναυσμα για έναν παλλαϊκό ξεσηκωμό. Οι διηγήσεις των προσφύγων από την Ανατολική Μακεδονία για τις ωμότητες των Βουλγάρων-ληλασίες, ξυλοδαρμοί, βιασμοί γυναικών, σφαγές, βασανιστήρια-ώθησαν πολλούς από τους κατοίκους να βγουν στο βουνό. Η Π.Α.Ο. συγκρότησε δύο Τάγματα του 13ου Ανταρτικού Συντάγματος. Στα Τάγματα αυτά κατέταξε αντάρτες, άλλους οπλισμένους, τους περισσότερους άοπλους. Το Ε.Α.Μ. έδωσε οδηγίες για ξεσηκωμό στα αντάρτικα του Ε.Λ.Α.Σ.⁵⁵

Εκτός αυτών οργανώθηκε μεγαλειώδης πανελλαδική και παλλαϊκή αντίδραση εναντίον της επικείμενης επεκτάσεως της βουλγαρικής κατοχής. Η αντίδραση ξεκίνησε από τη Θεσσαλονίκη. Από τις 5 ως τις 10 Ιουλίου οργανώθηκαν διαδηλώσεις σε όλες τις συνοικίες της συμπρωτεύουσας. Εκδηλώσεις και διαδηλώσεις σημειώθηκαν τις αμέσως επόμενες μέρες και σε άλλες πόλεις της Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας, αλλά και σε ολόκληρη την Ελλάδα με αποκορύφωμα τη λαϊκή κινητοποίηση στην Αθήνα στις 22 Ιουλίου 1943. Με απεργίες και συλλαλητήρια αντέδρασε ο λαός στο Κιλκίς, στο Λαγκαδά, σε πολλά χωριά γύρω από το Λαγκαδά, στη Βέροια, την Αρδέα, τα Γιαννιτσά, την Κοζάνη. Η Έδεσσα δεν έμεινε αμέτοχη στο παλλαϊκό ξεσηκωμό. Ο λαός της αντέδρασε με μεγαλειώδη συγκέντρωση διαμαρτυρίας. Τα μαγαζιά έκλεισαν. Οι επιχειρήσεις

53. Στο ίδιο, σ. 217. Βλ. και τις εκθέσεις του γερμανικού γραφείου Άϊνς Τσε, 1940-1945, *Ιστορία της Αντίστασης*, τ. 2, Αθήνα 1979, σ. 904-911.

54. Βλ. "Τα μυστικά Αρχεία του Γ' Ράιχ", εφ. *Ελευθερία* (17 Νοεμβρίου 1960).

55. Π. Παπαθανασίου, *ό.π.*, σ. 218-219.

το ίδιο. Χιλιάδες άτομα έλαβαν μέρος στη συγκέντρωση διαμαρτυρίας⁵⁶.

Η λαϊκή αυτή αντίδραση εναντίον των κατακτητών δεν έμεινε ατιμώρητη από τους Γερμανούς και τους Ιταλούς, οι οποίοι αντέδρασαν με τα όπλα. Και δεν ήταν αναίμακτη. Επέφερε όμως ουσιαστικά αποτελέσματα, εφόσον οι Γερμανοί δεν πραγματοποίησαν την απόφασή τους για επέκταση της βουλγαρικής ζώνης κατοχής και σε άλλες μακεδονικές περιοχές⁵⁷.

Στην παλλαϊκή κινητοποίηση του καλοκαιριού του 1943 έλαβαν μέρος όλες οι οργανώσεις και όλα τα κόμματα, άσχετα από πολιτική ή ιδεολογική τοποθέτηση. Η αντίσταση επομένως του λαού εκείνη την εποχή υπήρξε μοναδική⁵⁸. Ίσως σ' αυτή την περίοδο (1941-1943) και σ' αυτή την εποχή ταιριάζουν καλύτερα τα λόγια του Ακαδημαϊκού Γεωργίου Βλάχου: "[...] ήταν αμέριστος ο θαυμασμός για όσους με αυτοθυσία και ηρωισμό αντιστέκονταν στον κατακτητή [...]"

"Το γεγονός ότι οι λαϊκές μάζες, άλλοτε οργανωμένες και άλλοτε ανοργάνωτες, έμπαιναν κάθε μέρα και πιο πλατειά στον απελευθερωτικό αγώνα κατά του φασισμού, έδειχνε καθαρά σε όσους παρατηρούσαν με ενδιαφέρον και προσοχή τα γεγονότα, ότι και η έκβαση του πολέμου και οι μελλοντικές τύχες του κόσμου δεν θα εξαρτιώνταν μονομερώς από τα τεχνικά μέσα του πολέμου, αλλά και από την αγωνιστική διάθεση, το ψυχικό σθένος και την ορθή καθοδήγηση των απελευθερωτικών κινημάτων [...]. Απέναντι σ' όλο αυτό το μέγα πλήθος των επωνύμων και ανωνύμων ηρώων, στους οποίους οφείλομε την εθνική μας ελευθερία και ανεξαρτησία, κάθε άνθρωπος πρέπει να αισθάνεται σεβασμό και ευγνωμοσύνη"⁵⁹.

ΑΡΕΤΗ ΤΟΥΝΤΑ-ΦΕΡΓΑΔΗ

56. 1940-1945, Ιστορία της Αντίστασης,... ό.π., σ. 817-819. Βλ. και Σ. Γρηγοριάδη, Συνοπτική Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης (1941-45), Αθήνα χ.χ., σ. 252-254.

57. Σ. Γρηγοριάδη, ό.π., σ. 253.

58. Στο ίδιο.

59. 1940-1945, Ιστορία της Αντίστασης,... ό.π., τ. 1, σ. 368-370, κυρίως σ. 369.

ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΗΘΟΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΩΝ ΧΟΡΩΝ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΠΕΛΛΑΣ

Το θέμα της ανακοίνωσής μου αναφέρεται στη μουσικολογική και ηθογραφική θεώρηση των χορών του νομού Πέλλας. Των χορών αυτών αναγράφεται τη μουσική και παράλληλα μελέτησα τη μουσικοχορευτική τους δομή.

Η πρώτη μου επαφή με το χώρο πραγματοποιήθηκε τον Ιανουάριο του 1961, όταν ήμουν προϊστάμενος του τμήματος εθνικής μουσικής του Εθνικού Ιδρύματος Ραδιοφωνίας (Ε.Ι.Ρ.). Τότε προκάλεσα με αίτημά μου το ενδιαφέρον του Γεν. Διευθυντή, αγωνιστή στο πολεμικό ναυτικό, Πύρρου Σπυρομήλιου, Βορ. ηπειρώτη, για τη συγκέντρωση του μουσικολαογραφικού πλούτου των τραγουδιών, πρώτα των ακριτικών περιοχών της Ελλάδας και συγκεκριμένα της Μακεδονίας, Θράκης, Ηπείρου και στη συνέχεια όλης της υπόλοιπης στεριανής και νησιωτικής.

Ως υπεύθυνος του συνεργείου μαζί με ένα τεχνικό του Ε.Ι.Ρ. Θεσσαλονίκης, που χειριζότο ένα μαγνητόφωνο παρτα, επισκέφθηκα τα αστικά κέντρα των Νομών Πέλλας και Φλώρινας και συγκεκριμένα την Έδεσσα, Αριδαία, την κωμόπολη του Ξεαπλάτανου, τη Φλώρινα με τις γύρω περιοχές, Άνω και Κάτω Κλεινές και κατέγραφα ένα μεγάλο αριθμό χορευτικών μελωδιών.

Η αλήθεια είναι πως τη σωστή εμπειρία με τα τραγούδια, δηλαδή τη μουσική τους και μόνο, την απέκτησα τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, αφού επισκέφθηκα αρκετές φορές τη περιοχή της Έδεσσας.

Μετά την συνταξιοδότησή μου το 1981, ως μουσικός σύμβουλος της ΕΡΤ 1, μαγνητοσκοπήσα με τηλεοπτικό συνεργείο 15 περίπου ατόμων το 1986 τρεις ημίωρες εκπομπές, δύο στην Έδεσσα και μία στη Παλιά Πέλλα, που μεταδόθηκαν από τον τηλεοπτικό σταθμό της Ε.Ρ.Τ. Αντίγραφα των εκπομπών αυτών στάλθηκαν και στο εξωτερικό.

Η ευθύνη μου ήταν συγκεκριμένη για τη μουσική και το χορό ως προς την αριότητα της παρουσίασης, χωρίς καμιά επέμβαση στην εκτέλεση της μουσικής και του χορού. Η έρευνα όμως και η μουσικολαογραφική μελέτη έγιναν εκ των υστέρων.

Θα περιοριστώ σε τρεις αντιπροσωπευτικούς χορευτικούς σκοπούς με το ίδιο μέτρο, με ξέχωρη όμως αγωγή και ρυθμική εκτέλεση.

Ο πρώτος και ο ευρύτερα διαδεδομένος χορευτικός σκοπός είναι το τραγούδι "Στάνκαινα". Πρόκειται για όνομα γυναικείο "Σταματία" ή "Σταμάτο", που βγαίνει μέσα από το θέμα του τραγουδιού.

Σε ελεύθερη παράφραση το τραγούδι λέει: "Σήκω Στάνκε ν' ανοίξεις τη θύρα γιατ' έρχονται προξενητάδες να σε παντρέψουμε". Κανονικά θα πρέπει να